

Regionális köznyelvi vizsgálatok Gyöngyösön és környékén

Fülöp Lajos

Imre Samu emlékének

ABSTRACT: *The Examination of the Regional Standard Language in Gyöngyös and Its Environs.* The paper – in a fixed size – treats the problems of a peculiar variant of the language: the regional standard language in the given area. The author has designed to provide a “basic description” In the introduction he gives his reason for the choice of the theme and describes the aim and method of the research. In the principal part of the study he introduces the informants – mainly in a sociolinguistic respect –, then he writes about the result of the collection and the texts recorded on tape. Finally he summarizes the most important characteristics of the corpus.

1. Témaválasztás, cél és módszer

A dolgozat – megszabott terjedelemben – egy sajátos nyelvváltozat, a regionális köznyelviség problémakörével foglalkozik a jelzett területen, Gyöngyösön és közvetlen környékén, ideszámítva a gyöngyöspüspöki városrészt is, amelyet 1922-ben közigazgatásilag a városhoz csatoltak, és a régió központjával már csaknem egybeépült Gyöngyössolymost is. A vizsgálódást elsősorban az adatközlők nyelvszociológiai bemutatásának és adatmentő szövegekőzlésnek szánom.

A témaválasztást az indokolja, hogy a regionális köznyelv műszóval¹ az újabb külföldi és hazai szakirodalomban egyre gyakrabban találkozunk. Ennek az értelmezéséről, a nyelvváltozat társadalmi szerepéről, szociolingvisztikai jelentőségéről és vizsgálatának szükségességéről az utóbbi években ugyan már néhány iránymutató írás megjelent², sőt évtizedek óta szerepel a Nyelvtudományi Intézet, egyetemeink és a Szombathelyi Tanárképző Fő-

1 IMRE Samu (1973. 257) a fogalmat így értelmezi: „Regionális köznyelven a beszélt nyelvváltozatoknak azt a típusát értjük, amely – elsősorban fonológiai-fonetikai, de kisebb mértékben grammatikai és lexikai jellegzetességei tekintetében is – az irodalmi nyelv igényes és beszélt változata (a köznyelv) és a nyelvjárások között helyezkedik el; tehát tipikusan átmeneti kategória”. A meghatározást DEME László azzal egészítette ki, hogy „ezeket a központi köznyelv regionális, azaz táji színezetű változatainak szoktuk tartani, s funkciójukat tekintve ma is azok” (1973. 261).

A regionális köznyelviség létrejötte és elterjedése KISS Jenő megállapítása szerint (1995. 1.) „annak a hosszú nyelvtörténeli folyamatnak a része, amely a köznyelv kialakulásával, illetőleg a köznyelvnek a nyelvjárásokra gyakorolt hatásával kezdődik. A nyelvjárások és a köznyelv kapcsolata... mindig különös kapcsolat volt. Míg azonban a kezdeti szakaszban a nyelvjárási hatás volt nagyobb, újabban a fordított irányú befolyás összehasonlíthatatlanul jelentősebb.”

2 A teljes bibliográfia helyett az irodalomjegyzékben csak azokat a műveket sorolom fel, amelyek közvetlenül kapcsolódnak a témához.

iskola magyar nyelvészeti tanszékének a kutatási tervében is, ettől függetlenül – bonyolultsága, sokrétősége miatt – a téma szociális-kulturális összefüggései, területi jellemzői és célravezető eljárásai máig is hiányoznak.

A regionális köznyelviség mint kutatási probléma a téma fontosságához és a dialektológiai területhez képest még mindig elhanyagolt állapotban van. Ebből következik, hogy inkább csak az útkeresés jellemzi ezeket a vizsgálatokat. Tematikai-módszertani iránymutatás szempontjából ezért is jelentős az *Imre Samu* szerkesztésében megjelent *Tanulmányok a regionális köznyelviség köréből* (1979) című kiadvány a benne közölt elméleti igényű, gyakorlati tapasztalatokra épülő írásokkal.³

Bemutatásunk három részre tagolódik. A bevezető fejezet általános kérdéseket tárgyal: a közlés célját és a módszert vázolja.

A fő rész az adatközlőket mutatja be – elsősorban nyelvészeti szempontból –, életútjukat, pályájuk főbb állomásait, szociális-kulturális-környezeti kötődésüket, életkorukat, iskolai végzettségüket, foglalkozásukat, beosztásukat, műveltségi és nyelvi jellemzőiket (pl. egyes- vagy kettősnyelvűek stb.), beszédtemájukat, ui. ezek a sajátságok határozzák meg az egyének nyelvhasználatának alakulását. Nem véletlen, hogy a regionális köznyelviség feltalálási helye elsősorban a nyelvjárás övezte városi környezet, hordozói pedig általában a helyi születésű, középiskolát vagy felsőfokú tanulmányokat végzett értelmiségi, ipari, mezőgazdasági, kereskedelmi, hivatalnoki vagy alkalmazotti foglalkozású személyek; főként azok, akik egy tágabban értelmezett középső nemzedék (30 év felett és 60 év alatt) tagjai, esetünkben valamennyien férfiak.

A dolgozat öt beszélőtől egyenként kb. 15-20 percnyi szövegfelvételt közöl. A vizsgálatban elsősorban a szöveg hangzási oldala volt fontos. A beszélgetést igyekeztünk úgy irányítani, hogy az adatközlő lehetőleg folyamatosan, szívesen beszéljen a választott témáról, megőrizve a szituáció természetességét. A szövegfelveletek témakörei a következők: (1.) Háborús élmények, hadifogság; (2.) A gyöngyösi kórház története; (3.) Vadász- és erdei kalandok; (4.) A gyöngyössolymosi termelőszövetkezetről; (5.) A gyöngyösi vágóhíd bemutatása.

Végül a *záró fejezet* – a spontán megfigyelés alapján – a nyelvi mozgás irányának alakulására és néhány hangtani jelenség változására hívja fel a figyelmet.

2. Az adatközlők és a nyelvi anyag

A vizsgálat magnetofon-felvételei (1., 2., 3., 5. sz.) – egy híján – a *Városunk köznyelvi kiejtése* című pályázatra készültek 1969-ben, Gyöngyösön. Ezt a pályázatot az Országos Néprajzi Múzeum és az MTA Nyelvtudományi Intézete hirdette meg. A gyűjtéshez *Deme László*, *Imre Samu* és *Végh József* készített útmutatót. A 4. sz. adatközlő szövegét 1986 őszén vettem fel az ELTE BTK tíz dialektológiai érdeklődésű magyar szakos hallgatójának a jelenlétében, Gyöngyössolymoson. A felvételt módszertani megbeszélés követte.

Megható érzés volt utólag azoknak a barátaimnak, jóismerőseimnek a hangját hallani, akik már csaknem másfél évtizede eltávoztak közülünk. Mondanivalójuk felidézésével is tisztelettel emlékezünk rájuk...

3 A kötet tanulmányait BALOGH Lajos, H. BERNÁTH Rózsa, POSGAY Ildikó, SZABÓ József, G. VARGA Györgyi és ZILÁHI Lajos írta.

4 A pályázati felhívást a *Magyartanítás* XI. évf. 1. száma közölte (1–17).

A terjedelem kötöttsége miatt csupán öt adatközlő nyelvi anyagát mutatom be az itteni regionális köznyelviség főbb hangtani jelenségeinek, kiejtési sajátosságainak az illusztrálása céljából⁵. A szövegeket az adatközlők monogrammjának betűrendjében közlöm.

1. sz. adatközlő

F. G. a felvétel idején 54 éves volt. Elzárt mátrai községben, Bodonyban született, földműves szülők gyermekeként. Alsó fokú tanulmányait ugyanott végezte, majd az egri tanítóképzőbe került. A 30-as évek derekán tanítói, később a Tanárképző Főiskolán levelező tagozatán tanári oklevelet szerzett. Előbb szülőfalujában, azután Gyöngyösön kezdett tanítani. A 40-es évek elején katonai szolgálatra hívták be, nem sokkal később a keleti frontra vezényelték, ahol csakhamar fogságba esett. A fogságból – igen sok megpróbáltatás után – csak évek múlva szabadulhatott. Ismét tanított, emellett az 50-es évek elejétől iskolát vezetett. Tudatosan törekedett a népi hagyományok gyűjtésére, ápolására. *Adatok Bodony község történetéhez* címmel (1969) helytörténeti, szociográfiai kiadványt jelentetett meg. Ebben írja az emlékezetes sorokat: "Ez a község is magában hordja a múlt minden szenvedésének emlékeit. Földjére a névtelenek verejtéke és vére hullott... Élete a legutóbbi időkig az elmaradott települések tipikus példája. Ennek képe, tónusa, légköre még bennünk él elevenen, de egyre kevesekben. A régi gondolkodás (termelésben és morálban egyaránt) úgy hullt le rólunk, mint őszi fáról a száraz levél".

Magam évekig együtt dolgoztam vele, közeli barátságban voltunk. Ízesen, tempósan beszélt. A beszédhelyzetnek megfelelően könnyen és gyorsan tudott regisztert váltani. Nyelvhasználati szempontból a kétnyelvűség, a kétpólusosság jellemezte. Bár a nyelvjárás a vérében volt, regionális köznyelviségéhez nem fér kétség.

A felvételt a gyöngyösi Berze Nagy János Gimnázium nyelvjáráskutató szakkörének tagjai, Dobos Mariann és Pichler Gusztáv vették fel 1969 tavaszán Fülöp Lajos irányításával. A szöveget Fülöp Lajos jegyezte le. A beszélgetés témája: Háborús élmények, hadifogság.

(Mi még fiatalok vagyunk, és eseményekben is elég kevés áll mögöttünk. Megkérjük G. bácsit, hogy beszéljen nekünk életének emlékezetes eseményeiről, tapasztalatairól, háborús élményeiről.)

Egyrészt igaz, hogy mint fiataloknak, valóban kevés esemény van mögöttetek, tapasztalat is kevés, az idősebb kornak megvan az az előnye, hogy valóban töp tapasztalattal rendelkezik. Talán néhány életképén keresztül szeretném azt érzékeltetni, hogy/ milyen volt az a régebbi kor, mi érdekesség volt benne, s amennyiben ennek/ hasznát vehetitek, úgy segítettem nektek, mert bizony néha/ az idősebbekben is sok feszültség van még, sok el nem ért vágy, gondolat és a többi, amik szintén/ egy-egy hosszú életnek az eredményei.

Az első részként röviden: magam is falusi gyerek voltam, láttam azt a nehéz életét, és főként/ a parasztságunkat az a réttentő földéségét, mejjel szeretét volna részesedni a földben, természetes a velejáró munkával is. A 30-as években már erőtejjesen készült a világ/ égy második háborúra, és magam is mint fiatal/ belekerültem, részt is vettem/ a második háborúban,/ mékpedig elég nagy részt kellett letöltenem belőle. A/ magyar ember azt a

5 Az akkori magnetofon-felvételek közül a regionális köznyelviség bemutatására egy itt nem közölt szöveg a Mátrai Tanulmányok 1993. évfolyamában jelent meg (50–2). Adatközlő: Molnár József tanár, muzeológus. A beszélgetés témája: A gyöngyösi tűzvészről. A felvételt Bugarszky Katalin és Ferenczfalvi Éva készítette, Fülöp Lajos irányításával, 1969 tavaszán.

földességét nem tutta ugyan kielégíteni, eggy jellegzetes és jellemző képként hagy mongyam aszt, hogy amikor a Kárpátokban állt a magyar hatsereg, és a szovjet hatsereg már nem messze volt tőle, az előnyomulás nyilvánvaló volt, hogy nincs megállás előtte. Az a magyar hadvezetőség, amely az elmúlt és az előtte lévő/ 20 évben sosem ígért földet/ a parasztnak, de az utolsó kéccséges pillanadban, fázisban/ parancsként jött ki, hogy minden kilót szovjet harccséri/ öt hold földet kap/ a katona. Aszt hiszém, önmaga hejétt beszél ez a parancs, hogy ijjen későn jött a földosztás, nem lehetét szívügye, és nem lehetét fölgye, othona, hazája ennek az embernek. Ugyanakkor/ csupán érdekessékként említém mék, hogy ebben az országban herceg Eszterháziaknak 200000 hold fölgye volt. Természetes, mindezek mellett még nagyon-nagyon sok nagybirtok is volt.

(És hogyan folytatódott ez a háború?)

Magáról a háborúról nagyon sok mindent/ nem akarok mondani, nem is érdekés, elég gyorsan bfejeződött ezután. Talán a későbbiegekben, a/ fokság idejéből tanúsákként, érdekessékként mondanék el eggy esetét. Naty/ hadifogoly táborba voltunk, többezres léger, tél, réntkívil hideg idő, s a barakokból igen elevenen nésztük, hogy jön-é az ebéd. Az ételhordók naty fahordóban hozták/ az egyépként igen csúsózós gyalogúton. Természetesen az éhesebb része,/ a kapuba már leste, várta/ az ételhordókat, s az eggyik alkalommal aszt történt, hogy/ a két ember a hordóval megbotlott, az elék csordultig lévő hordóból kilötytént a borsófőzelek. A két-három tag, aki a kapuba leselkedett, gyorsan/ nekihasalt a kilötytént kásának, és a mindig kéznél lévő kanállal, ami még mēnthenő volt, föltették. Utánna bevonultak a légërba ök is/ az ebédosztáshoz. Minden ijjen ételhordás, az elég szertartásos, fontos és nagy jelentőségű esemény vót, ahol a szakácsnak nagy mestérséggel, szakzsérúséggel kellēt az osztást végeznie, mert bizony/ nētalántán a kását eggyik-másik osztásnál tōpször mēkkavarta, a priccšen leselkedők azonnal hozzátették megjegyzéseiket, hogy ennek vagy annak az egyének/ kéccēr kavart vagy ētyszēr kavart, ennek következménye az volt, hogy esetleg az ajján összegyűlt sűrűbb részt/ hát ēt-két kavarással igen messze lēhetēt egymástól taszingálni, és igen hīg rész, leves jutott a takságnak. Nos, ennél az esemél is/ kiosztották, mint rēndszērēsen, természetēs az adag az nem hajszálpontosan van mēretēzve, néhány fejadaggal tōb volt ott. Eszt szigorú pontos mēnetrēntszērinti kiosztással végeszte eggy megbízott tag, és létszám szērint a mindig sorra következők kapták a fölöslegét. Ennél az alkalomnál is/ olvasta a néfsort, kik következnek, akik kapják a pluszt. A priccšen lapuló társaságból az eggyik/ észrevētte, hogy az is belekerült a soron következő néfsorba, aki már kint illégálisan a földröl évēt. S amikor kimēnt/ a csajkájával, hogy fölvēgye az egyépként jogos fejadagot, rájuk kiabált, hogy ennek már nem jár, mert kint évēt. Átvētte a szavalókórus természetēs a dolgot, és valóban lē is szavaszták, hogy részére/ nem fojósíthattyák a második fejadagot. Nos, hát ilyen apróságok is előfordultak, természetēs az eggyik adag, sēm a másik adag nem volt akkora, hogy éppen még nē kaphatta volna még aszt a kis ráadást. Hát ebbe némi írtység, féltés is szerepēt jáccott.

Kicsit messzebb van eseményben, vagy legalábbis időben, eggy másik, hasonló dolog, s ha elmondom, talán azzal a célzattal tēnném, hogy nem mindig hejes a túlzott mohóság, mēggondolatlanság, nem célszērű, nem használunk vele. Nos, a következő történt. Cukor átrakodást végesztünk/ az eggyik tengeri kikötőbe, nyolcórás munkaidő alatt/ egész természetēsnek hatott és szabad volt/ a cukor fogyasztása. A legfinomabb zsákot fölbontottuk, a kanál a zsebbe volt, s lehetēt enni. A cukornak azonban mégvan az a sajátossága és tulajdonsága, hoty ha/ hirtelen sokat észik belőle valaki, akkor/ kellemetlen gyomorérzést okoz, sőt/ van erre közmondás is, hoty hány, mékpedig erőtejjesen. Nos,/ az is előfordult,

hogy a túlzott kiehéztettség vagy mohóság, főleg mohóság következtében az illető sokat evett, és étyszerre, gyorsan. Következésképpen az lett, hogy valóban undor fokta el, hosszú időn keresztül rá se tudott nézni a cukorra. Természetesen, hogy az ésszerűbb ember/ aszt az utat követte, hogy nyolc óra hosszan keresztül, lassan kanalazta, amit a szervezet fölvetett, megemésztett, tárolta is. Nyilvánvaló, hogy a cukor, mint tiszta szénhidrát anyag, azonnal erősítésként is hatott. Ugyanennél a munka... ezén a munkaterületén fordult elő/ több alkalommal, hogy a lágërba való bevonulás előtt/ persze mindenki próbálkozott azzal, hogy cukrot is vigyén bē. Legfőképpen arról volt szó, hogy/ mennyit praktikus bevinni. Mi az, amit esetleg bē engednek vinni. Megintcsak egynehánynál a mohóság elrontotta természetesen még a szerzés normális állapotát is, ugyanis/ kiloszámba köt föl magára, testére anyagot, próbálta az őrését keresztüljácni. Munka után sorakozó volt, az őrés végignészte, s nagy gyakorlattal, azonnali kézmozdulattal nyúltak oda, ahol lapult az éty-két kilós zacskó, és dobálták ki. Ezzel szemben a kisebb mennyiség/ természetesen ható mennyiséggel égyáltalán nem törődtek. Jómagam a következőképp csináltam: volt néhány zseb a katonai uniformison, minden zsebet tökéletesen kitisztítottam a zseppiszoktól, portól, és kint/ minden zsebbe két-három félmarék cukrot helyeztem. Amikor az őr engem is megnézett, egész természetesen találta, azaz nem volt sok. Nem is szólt semmit, nem is rakatta ki velem, hanem engette, hogy elvigyem. Természetesen a lágërba bēérve, hát ugye elő volt készítve, ha nem is a pērszaszōnyeg, de papír, naty csomagolópapír, mejjet zsák... papírszāgból készítettünk, ráálltam/ és minden zsebemét kiforgattam. Hát még ijjen mōtszērrel is bē lehetett vinni éty kiló, másfél kiló cukrot. Sohasēm szóltak érte. Csak inkább a túlzott mohósāgot, kabzsisāgot itélték el, és/ nem engedték bēhozni.

(G. bácsiék hogyan jutottak haza a fogság után?)

Elmondon röviden aszt is. Persze időkōzben sokminden esemény történt még, ami egész könyvekēt tōltene ki, érdekes is, szomorú is, kedves is, bājos is, vęgyesen. A hazajövetel mindannyiunkat igēn mēlyen érintett, és készültünk rá. Amikor a vonatogba voltunk már, és tettek bizonyossāggal, hogy hazajövünk, szinte elkēbzeltetetlen volt asz, hogy hazajövünk azokhoz, akikē/ három, négy, öt évvel ezelőt/ láttunk... Az út folyamāt nem akarom elmondani, hanem talán aszt, hogy/ bēérve Magyarorszāgra, Dēbrēcēnbe vittek, ahonnan mēkkapva a papírt, indultunk haza. Fōlszāltam a hazafele induló vonatra, mēkhūzōdvān az égyik sarogba, elég nemzetkōzi öltözębe... Elöttem éty/ fiatal család kizsgyermeküket etette, amikor láttam, hogy a férfi/ égy elkészítet szendvicsfélét nyújtott felém. Fogaggyam el. Ebbe az idōbe még eléggē ritka volt, nem hétkōznapi, mindēnapos jelenség a hadifogoly nyilvánvaló, hoty/ kicsit magam is furcsa érzéssel fogattam el, hiszēn/ inkább saját magam szerettem volna már mēkkeserüni aszt az énnivalót.

Utāna/ hazatérve, talām még az égy mēlységēsen nagy esemény, amikor az állomāson lészālltam, éty taxisofōr volt ott,/ régebbi ismerōsöm./ s mongya, hoty hazavisz. Mondom, de nekēm ām nincs pénzēm. Mire ő, hogy ő még nem kérdēszte,/ hanem űjkek bē a kocsiba, és/ visz. Valōban vāktásztunk, repülō autōval, repülō szívvel, s amikor az autō már a kapunk elōt volt, s kinyitották, messzirōl láttam édesanyāmat, aki/ még mindig nem tetta, hoty ki jön a kocsiba, három-négy év után, amikor kiléptem, nyilvánvaló aszt az érzést, aszt az örōmet, aszt a boldogsāgot elfelejteni nem lehet, hosszú idō volt már akkor mōgōttunk, sok-sok mēkpróbāltatās, s az édesanyai szívnek az a végtelen/ boldogsāga, hogy a gyermeke hazatért, ebbōl az eléggē nehéz éledbōl... Utāna pillanatok alatt mēnt híre hazatérésēmnek, hazatérésünknek, és egész komoj csōdület tāmatt érdeklōdēsre, és sok-sok minden más kéréssel.

2. sz. adatközlő

F. I. osztályvezető főorvos, egyben a helyi kórház igazgatója volt. Itteni származású, s az 1. sz. adatközlővel szemben kifejezetten egy nyelvű, aki a regionális köznyelvi változatot beszéli. Ez az elsődleges nyelvhasználati formája, azaz szóbeli megnyilatkozásaiban ezt használja – jórészt a beszédhelyzethez való kötöttség nélkül. Tehát: ezt a nyelvhasználati formát követi mind a családias-bizalmas, mind a nyilvános-közéleti beszédhelyzetekben.⁷

Az adatközlőnek munkaköréből és közéleti szerepköréből következőleg gyakran kellett nyilvánosság előtt szerepelnie. A szövegfelvétel idején – 61. évével – az adatközlők sorában ő volt a legidősebb. Időnkénti emlékeztetése az évszámok használatában többször megmutatkoztak. Beszédében viszonylag kevés a tájnyelvi szineződés, – bár a zárt é-zése elég következetes. Előadásmódja, mondat szerkesztése logikus, szabályos, stílusa tárgyilagos.

A beszélgetés a gyöngyösi kórház történetének főbb állomásait villantotta fel az intézet vezetőjének tömör összegzésében. A felvétel 1969 tavaszán készült, felvette Dobos Mariann és Pichler Gusztáv – Fülöp Lajos irányításával. Lejegyezte: Fülöp Lajos.

(Nagyon szeretnénk, ha P. bácsi a kórház életéről, történetéről beszélne nekünk.)

Két-három évvel ezelőtt ünnepelte a város 630 éves fennállását. Ez alkalommal, a városi tanács ünnepi gyűlésen emlékezett még Gyöngyös iparának, kultúrájának, de az egészségügyének a fejlődéséről is. Engem ért az a méltosztétel, hogy/ rövid előadásban összefoglalhattam 600 éves városunk egészségügyét.

Sajnos, túl sok emléket összehozni nem tudunk, mert a városban a XIV-XVI. században/ csak annyit tudunk az egészségügyről, hogy talám voltak külföldön járó diákok, akik orvosi égyetemet végeztek, a nevüket azonban nem ismerjük. Valószínűleg a XV. században lételedő ferencrendi szerzetesek voltak, akik/ elsőnek foglalkoztak egészségügyi föladatakkal, gyógyítással, de állítólag ezek is csak a szerzetesrendi tagokat gyógyították. Későbbi századokban is csak a vásárok alkalmával síppal, dobbal magukat hirdető kuruzslók végeztek bizonyos egészségügyi beavatkozásokat, de ezek is inkább a csodák, mint a gyógyító hatásra voltak építve. Gyöngyösön az első egészségügyi intézkedés 19./ bocsánat 1703-ból maradt fenn. Ekkor Rákócziól a városi borbéjok kérték, hogy céhüknek aggyanak szabájokat. A kuruc háborúk idején Gyöngyösön/ köszponti fekvése következtében volt hadikórház, azonban/ ez a hadikórház Gyöngyös város közegészségügyén, amejjik rentkívül rossz állapotban volt, alig változtatott, alig javított. Ennek tutható be, hogy az 1709-19.. ismétlem, az 1709-1710-es szörnyű pestisjárványba, amibe a Vak Bottyám generális is mékhalt, Gyöngyösön/ az akkori följegyzések szerint 5000 katolikus és 500 protestáns pusztult el a városban. A tanács 1700-as évek elején próbálkozott hozni rendeleiteket a fő rendbontókkal, a mészárosokkal/ s a vargákkal szemben, de a rendelet nem hozott javulást, és/ 1738-ba újból fölkereste a várost a pestis, és annyira elhatalmasodot, hogy a város a Csapó ucca végén, a mai Jókai ucca végén levő kocsmáját is járványkórháznak ajánlotta föl. Szociális gondoskodásról/ talán 1718-ban találhatunk nyomokat, mert a város alapítványt tett/ ekkor a szegények rentszérés segéjzésére, és/ 1761-ben/ az Erzsébet templom melletti ispotajt, ez a mai kettes számú iskola, megvásárolta, és eszt ápolódnak használta föl/ elaggott, öreg férfiak számára. A napóleoni háborúk idején 1908(!)-ban szintén a hatsereg kötelezte a várost, hoty hadikórházat telepíccsén és rendkívül sok és sújos sebesülteit irányított a kórházba. Azomban a rossz élelmezés még a apszolút hiányzó egészségügyi ellátás miatt/ rentkívül nagy volt a katonák között a vesztéség. Annyira, hogy/ részint a sújosan sérült katonák halála, részint

7. L. KISS Jenő 1995. 3-5.

a nagy éség, nyomor miatt naponta negyven, ötven ember halt meg a vározsba, és ezeket tömegsírba temették el. Magyarokat, franciákat, németeket égyaránt.

A francia háború után indult meg a reformkor, ennek a szele Gyöngyösre is elkerült, hiszen városunkban született Bugát Pál, nagy reformerünk, aki/ 1938-ban(!) Észak-Magyarországon kitért nagy kolerajárvány országos kormánybiztosa lett. Ő az akkori rendélkezés-re álló tudomány alapján igyekezett a kutak fertözöttségét mékszüntetni, azomban az írástudatlan, szellemileg tejjesen elmarart tót, ruszin tömegék/ úgy vélték, hogy a kormányzat/ mégmérgezi a kutakat, s ezér ez a primitív fertőtlenítési eljárás sém vezetett eredményre. Gyöngyösön sém javultak sémmit s a közegésségügyi viszonyok, úthyogy ezérkilencszáz-harmincegybe(!) újból jeléntkézett a kolera, és újból csak ezerkétszáz, ezeröttszáz, nem is ezerkétszáz, ezeröttszáz körül volt/ a elpusztult embéréknek a száma. Tulajdonképpen ezideig még aszt s tuggyuk Gyöngyösról, hogy volt-e rentszeresített orvosi, közegésségügyi szeméj a város szolgálatában. A/ 1800-as évek elejétől már a város tartott égy orvost, aki/ nemcsak a közegésségügyet, de a betegék gyógyítását is hivatva volt elvégezni. Az első ijjen szeméj, akiról emlékeink vannak, dr. Hornér, a később magyarosított nevű Vezekényi István, ő volt a város tisztifőorvosa az 1800-as évek elején, aki réntkívuül mégalázónak tartotta, hogy/ ijjen nagy városnak, hiszen Gyöngyösnek akkor/ igen, viszonylag nagy volt a lakosság száma, tízezer fölötti volt, ennyire, hogy ijjen nagy városnak ennyire elmarad a közegésségügye, és ezér ő./ mindénféleképpen próbált segíteni. Több ízbe fölszólította a városnak az előljároságát, hogy alapíccsanak kórházat, azomban a város ojjan szerény anyagi körülményék között volt, hogy/ erre bizony ety fillér sé jutott. Ekkor/ a kor szellemének mékfelelően ő gyűjtéshéz fojamodott, és a városban, a város környékén lévő arisztokraták, nemesék, de a városban élő étyyszerű iparosok, parasztembérék között is. Gyűjtést rendézett, és ezégből a gyűjtésékből összefojt pénzből alapította meg 1900..., ismételen rosszul mondtam, 1838-ban a gyöngyösi kórházat, améjék akkor/ hat ágygal, égy orvossal, Vezekényi Istvánnal keszte még a működését. Az 1848-as szabaccságharc/ roppant terhékét jelentett a városnak, ez a hat ágy tejjesen eléktelennek bizonyult az ide özönlő, mind császári, mind honvédi sebésülteknek, úty, hogy a/ császári parancsnokség a kórházat léfoglalta, emellett még hadikórházat is/ nyitattott. Sói/ a városi tanácsra négyvenezér forint sarcot vetett ki, abból a célből, hogy ebből a katonai betegellátást biztosítsa. Ami a város közegésségügyi állapotát illeti, az állandó tisztifőorvos jegyzőkönyveiből marart fönn, hogy példátlan piszkosság uralkodott Gyöngyösön, réntszerés uccaseprés égyáltalába nem volt, az uccákat átszelő patakok lerakói voltak mindén, a házagból kihányt szemétnék, dögnék, fekáliának. A tanács próbálkozott valamit segíteni, fürdőt is nyitott a kórházban, néha-néha az uccát is végiksöpörték, azomban mindez kevés volt ahhoz, hogy a közegésségügy javujjon, be is jött újból a koléra, és 1873-ban ismét 632 ember halt meg.

Gyöngyös város közegésségügyi állapotára jellemző, hogy a mégye településeí közül/ 1880-ban Gyöngyösön volt a legnagyobb halálozási arány, ojjannyira, hogy tízenhét év alatt a város lakossága égyáltalában nem gyarapodott, sőt 16400 főről 16100 főre fogyatkozott. Ezeknek az elhanyagolt állapotoknak az volt a következménye, hogy/ Gyöngyösön volt csaknem az országban a legmagasabb a csecsemőhalálozás, még 1910-ben is, száz/ égy éven aluli csecsemőből harminc mékhalt, és tíz év alat majdnem 1100 tuberkulózisos beteg pusztult el. 1917-ig körülbelül ötven esztendő telt el a kórház alapításától, allig változott valami, igaz, hogy bővült a kórház ötven-hatvan ágygal, azomban az alapja, a város közegésségügye sémmit/ változást nem hozott, a töméntelen sikátor, a vízlévezetés, a szennyvízlévezetés, a vízellátás eléktelensége változatlanul/ Magyarország égyik legelhanyagoltabb városává tette Gyöngyöst. Ekkor következét be Gyöngyös életének naty katasztrófája,

ami együttal a megújulás kezdete is volt, Mint tuggyuk, 1917-ben/ óriási tűzvész tört ki, aminek a következtében, miután víz nem volt, hatszáz ház légett. Az a szomorú szerepe volt a városi kórháznak, hogy ennek a rozoga mosókonyhájából pattant ki a szikra, améjjik a várost lángra gyújtotta, és hatszáz ágyat, hatszáz házat tönkretétt.

S a Horthy-korszakban, ha növekedett is a kórház ágylétszámban, minőségi fejlődés még nem montható. Volt ugyan óriási nagylétszámú, majdnem 500 ágyas elmeosztáj, azonban az elmeosztájon kívül csak belgyógyászat és sebészet működött. Az alapítványi kószkórház átalomítása/ hozta még/ tulajdonképpen az indító erőt ahhoz, hogy a mai 12 szakmát ellátó, 800 ágyas modern kórház létrejőjön.

3. sz. adatközlő

N. Gy. a magnetofon-felvétel idején 55 éves volt. Az ő helyzete, szerepe meglehetősen különleges. Falusi értelmiségi család gyermeke (az édesapja ugyancsak tanító volt). Az elemi iskola befejezése után az egri tanítóképzőben folytatta tanulmányait, majd Gyöngyössolymoson telepedett le. Jóval később a történelem szakot is elvégezte a budapesti tudományegyetemen, és megszerezte a bölcsészdoktori címet is. Sokoldalú, polihisztor-típusú egyéniség, rátermett, kiváló nevelő, aki iskolát igazgatott, pezsgő kulturális és sportéletet teremtett, tehetséges falusi fiatalokat patronált, helytörténeti, néprajzi, természettudományi, vadászati és oktatást segítő, szemléltető anyagot gyűjtött, tudomány-népszerűsítő előadásokat tartott, kiállításokat szervezett, és szinte a semmiből megeremtette a gyöngyösi Mátra Múzeumot, amelynek első igazgatója volt. Mindemellert szenvedélyes vadász, természetjáró, a Mátra hegység legkiválóbb ismerője, szakíró és szerkesztő... Több tanulmánya, könyve, novellája jelent meg. Legkedvesebb műve *Képek Gyöngyössolymos történetéből* címmel 1964-ben jelent meg.

Erős fizikumú, kiváló kommunikáló képességgel megáldott, fáradhatatlan egyéniség volt. Elsődleges nyelvhasználati formája – mint a felvételtől is kitűnik – a regionális köznyelvi változat. Az egyszerű parasztembertől az akadémikusig mindenkivel azonnal megtalálta a kellő hangot és témát. Szókincse igen gazdag, stílusa pedig hajlékony. Mindent egybevetve: színes egyéniség, közvetlen, anekdotázó természetű, derűs és életszerető ember volt; szemlélte, tevékenysége Tömörkény Istvánra és Móra Ferencre emlékeztetett, de Kittenberger Kálmánt, Széchenyi Zsigmondot és Fekete Istvánt is mesterének tartotta. (Az utóbbiakkal személyes kapcsolatot is tartott.)

Maradandó élményem, hogy barátomnak mondhattam, és évekig segíthettem múzeumi tevékenységében. Első nyelvjárási tanulmányomat⁸ – *Gyöngyössolymos nyelvi rétegződése* címmel – is ő jelentette meg a Múzeumi Füzetek 1. számaként. Ennek bevezetőjében írja a következő sorokat: "...a munka annál is inkább időszerű, mert a társadalom gyors fejlődése, a műveltség emelkedése az egységes köznyelvet teszi általánossá, ami akarva – nem akarva a nyelvjárási értékek pusztulását eredményezi"⁹. És ezzel máris a szóban forgó kérdésnél vagyunk...

A felvételt 1969 tavaszán Murai Judit és Péter Zsuzsa készítette, lejegyezte Fülöp Lajos.

8 FÜLÖP Lajos 1958. 1–32. A dolgozat 1955-ben, éppen 40 esztendeje készült, s Gyöngyössolymos nyelvi rétegződését vizsgálta. Azokra a nyelvi változásokra és változatokra igyekezett felhívni a figyelmet, amelyek ma már a „regionális köznyelviség” problémakörébe tartoznak.

9 l. m. 1–2.

(Arra kérjük Gy. bácsit, beszéljen nekünk a vadászélményeiről.)

Hát/ ha maguk eszt kívánnák, akkor az az érzésem./ Mennyi idejük van? – ezzel kezdeném.

(Hát körülbelül húsz-harminc perc.)

Akkor alig igén hiszém, mert ahhoz, hogy én a vadászélményeimét elmongyam, éty/ kerek esztendő is kevés lenne, én inkább/ aszt mondanám maguknak, hogy talán/ afelől érdeklőggyenek, amit lekszívesebben szeretnének, gondolok itt arra, hogy az erdő vaggyaitól, a vizes világ vaggyaitól/ vagy a mező/ vadászati objektumairól kívánnak-é valamit úty tőlem, és mingyárt könnyebb léssz a beszélgetés, mingyár másféleképen adódik, és az időt is ki tuggyuk mékfelelően tölteni.

(Hallottuk, hogy egyszer egy golyóval három vagy négy vaddisznót le tetszett teríteni. Nagyon örülnék, ha ezt mesélné el nekünk.)

Hát, én nem tudom, hogy eszt honnan hallották, de/ én már alig igén emlékszém rá, ojan régén volt. Tél, nagy hó/ és fújt a szél réttenetés módon, asztán ahogy ballaktam léfelé a Disznószállásnál, úty hívják eszt a határrészt fenn a mátyásszenimrei terület alatt, jöttem léfelé, ahogy léérék az étyházbükki oldalba, elkezd nagy, puha/ pëjhëgben hullni a hó. Asztán a szél éty kicsit, mivel katlanban voltam, úgy mintha mégált volna, persze fënn a fák hëgyében erősen mozgott, és/ éty kicsit úty szemléltöttem, nézelöttem, ügyelgetem, figyeltem, egészen addig, amik csak/ kocszörögést nem hallottam a Hëgyës felől, fënről égy öreg szekeres hajította haza a lovát, úgy délutáni idő volt már, amikor/ a velem szemköszti oldalon a naty fehér folt mégmozdult, és ijjen apró fekete foltok váltak ki belőle.

Hirtelen/ úty számolni akartam, de/ úty körülbelül húszig juthattam el, tovább, nem azért mintha nem tudnék tovább számolni, szóval tuttam már akkor is, lényeg az, hogy szóval, hát húszig számoltam, utána asztán összerëzsgëtt a sok disznó, nem tuttam, hogy mennyi léhet, de töménytelen sok volt. Na, ahogy a disznók mégmozdultak a szekeresnek a zörögésére, a szél rájuk fújt éppen, égyénesen nekem tartottak égy ijjen horhoson léfelé. Apró fenyőcsemeték oldalába jöttek, és nagyon érdekes volt, hogy a fehér, a zöld, a fekete úgy égybeolvatt, s ahogy, mondom, tartott felém ez a fekete/ sërëg. Hát persze/ gondolkottam rajta, hogy mëjjiket löjem, hogy löjem, mint löjem, de/ túlságosan nem nagyon tuttam kívënni, mer akkora hó volt, szóval/ kiválasztani aszt, amëjjiket éppen löni akartam, akkora hó volt, és ojjan tömegbe jöttek, hogy szinte égybeolvatt az egész. Hát, mondom...

(És teljesen egyedül tetszett lenni?)

Egyedül voltam. Egyedül./ Nem kell félni a disznótól, szóval nem kell a vattól félni, mert a vad lényegësen jobban fél az embërtől, mint az embër a vattól. Na, hangsúj azon van, hogy jön léfelé, szinte a mély havat túrja az egész rëneteg/ porzik a hó, mellé këbzejjék el aszt a hangulatosan kedves, mongyuk hát/ miliót,/ amikor naty puha pëjhëgben mék szinte úgy mëkszörja felülről is a hó eszt a mozgó és sziporkázó tömegët. Hát ahogy égy ijjen hajlason elibém vágnak, égy nagy/ agyarast, amëjik szinte úgy a eleje táján törtetëtt léfelé, úgy mëkcélosztam. Asztán ahogy a puskámmal éty kicsit úty kísërtem, mert hiszën/ inkább kísërve szoktam löni, mintsem kapázsból a vadat, ahogy rajta táncol az irányzék, a célgömb a disznó oldalán, mëkhúzom, abba a pillanadba ugyë óriási nacs csattanás, a disznók mëgbojduznak, az egész szinte úty szëtfreccsen, és azon töröm a fejem, hogy ismétëjkek és löjkek égy másikat is, de látom, hogy a kan karikázva/ baktat bë az oldalon,/ namondom, a jóból is mëgárt a sok elv alapján, elég léssz ez nekem, a puskám válra tészëm, a disznók

asztán irányt váltanak, a végén mégis csak écs csomóba verődve elszaladnak. Hát/ mēgyék a kan felé, amējik a lōvēs hejētől ēgy olyan hūsz-huszonöt mētērrel bejeb volt, odamēgyēk ugyē, kalapom lēvēsēm, hogy illō tisztelettel köszōncsem az öreg remetēt,/ persze akkor már nem volt remete, mert ēggyūt volt a többivel, szóval lényeg az, hoty hát/ mēgemelēm a kalapom, és annak rengye-mōggya szērint a tōrettel, mert régi vadászrēgula, hogy lētōrök ott a közelben lēvō gajról, āgacskāról ēty kicsi részt, aszt asztán belemártjuk a lōtt sebbe, a vérrel megfrēccsētēt kicsiny kis gajjacskāt asztán felszūrja az ember a kalapjához.

Alik, hogy ezzel végzēk, ūty szētnēzēk, a csapatāt nēzēm, amin becsūsztott, hát a csapa végēben látok ēty fekete pontot, amējik mēg mozog ēty kicsit. No, mondom, ez mi ez, ezēk elmarattak volna? Hát a disznō csapatāján fēlbballagok, hát ot fekszik elōttem a másīk disznō. Hū, a teremtētēt, ijjen szērēncsēm is alig igēn volt mēg ēletēmbe, bár lōttem már máskor is ēgy gojōval két disznōt, na mondom, ūgy lāccik, mēgismēlōdōit. Hát odamēgyēk, mēk-hūzom, mēkfordítom, mēgnēzem, ēgy jó derēk sūldō volt, asztán, hát mondom, eszt bēhūzom a másīkhoz, hogy lēgyen ēggyūt, a másīk ugyanīs már közel volt az ētyhāzbūkki ország-ūthoz, illetōleg szekēr, bocsānat nem országūt, az erdōben nincs, hanem ijjen, ijjen erdei ūthoz, szekērūthoz. Közbe a szekeres mēg jön ēgyēnesen lēfelē, körülbelül ēggy ojjan kétszáz mētērre lehet tōlem./ Namondom, itt a szērēncse, ūgy lāccik csōstōl jön, mert mingyárt lēssz/ kivel fēlraknom ugyē a szekērre, asztán bēszāllítja ojjan hejre, honnan asztán könnyen haza juttathatom. Bē is hūzom, mellē tēsēm, várom a szekerest, a szekeres fēnn a dombon mēgáll. A dombról rá lēhetēt látni arra a részre, ahol a disznōk tartōszkottak akkor, amikor én rālōttem, és/ az öreg pīpās, amikor mēgáll a domb fōlōt, elkezd nekēm a kalapjával intēgetni, és mutogat a vōlgybe, hogy mēgvan, mēgvan. Mondom, micsoda. Hát aszt mon-gya, ott van a disznō bēnt. Nēzēk, mondom az én disznōm, hát nem, az én két disznōm már it van, na mics csināljak, hát igaz-ē, nem-ē, el akar-ē bolondītani vagy láttya eszt vagy aszt, akkor fogom magam, kiballagok hozzá, bēnēzēk, ot fekszik a harmadīk disznō.

No, persze ijjenkor, nem tudom, hallottāk már aszt, hogy a vadászember/ az ēty kicsit tōbbet is szokot mondani, mint a valōság. Ijjenkor asztán hol az ēggyik lábāt emeli fēl a halgatō, hol a másīkat, én azomban ūgy voltam, hogy/ inkābb kevesebbet mondok, mintsēm sokat, mer hiszēn a vadászāt annyira sokrētū, annyira szīnēs, annyira eleven foglalkozās, hogy abban mindig akad annyi kuriōzum, amely/ sokszor hīhetetlen, vagy amējiek sokszor hīhetetlenek ugye, de hīgyēk el, hogy ez így volt. Na asztán/ lényeg az, hogy behūsztuk a harmadīk disznōt is, fēltōrtük, nem tudom kívāncsiak-ē, hogy mit jelēt az, hogy fēltōrēm a disznōt, hát ugyē, hogy különōsen nyāridōben nagyon lényegēs, nagyon fontos, hogy az ember fōlnyissa a hasfalāt, utāna a lāgy részēkēt aszt kiszēggyük, persze tēlidōben nem szīkségēs, fontos az, hogy ēgy nyílās lēgyen rajta, hogy az szellōzni tuggyon, tehát a meleg belsō rész, a zsigēr/ asz ki tuggyon szellōzni, és nē vēgye fēl a vad ennek a szagāt. Na/ mondom kívāktuk, fēlraktuk a kocsi-ra, az a két szēgēny lō, szānkával jōttek, illetve szānka volt a kocsi végēhez kötve, a két lō, a szānkāt lēakasztotta az öreg, azon vittük ki, ūtyhogy utāna ūgy jōtt bē a szekērēt, mert a szekeret is mēg a/ disznōkat is/ a szānnal nem bírtāk már a kis hēgyi lovak. Hát ez az, ami mongyuk, hát ūgy érdekēs volt, ha már ūty kívāncsiak rá, eszt így elmondottam.

4. sz. adatközlō

Ny. J. a vele való beszélgetēs idején 46 éves volt. Gyōngyös környēki község, Gyōngyös-solymos szūlōtte, itt végēzte az általānos iskolāt, a közēpfokū tanulmānyokat pedig a gyōn-

gyösi Mezőgazdasági Szakközépiskolában. Szülőfalujától csupán a katonai szolgálat idején volt távol, majd levelező úton az egyetemi diplomát is megszerezte a GATE-n. Itt is doktorált szőlészeti-borászati ismeretekből. Életrajzi nyilatkozata a *Sorsfordulók Gyöngyössolymoson* című kiadványban jelent meg¹⁰, ebből idézem az alábbi részletet: "Paraszti családból származom. Ötvegy anyám nevelt, így aztán sok megpróbáltatásban volt részem, ízelítőt kaptam nemcsak az anyagi nehézségekből, hanem abból is, hogy önerőből miként lehet ezeken úrrá lenni... A kényszer megszabta, hogy kenyérkereső foglalkozást válasszak, mert kellett a pénz. Mindez mégsem volt hiába... A sorra jövő esztendőkön aligha töprenghettem el, mert egyre-másra jöttek a feladatok..." Adatközlőnk azóta a helyi termelőszövetkezet elnöke, korábban községi tanácselnök is volt.

Nyelvhasználatára a diglosszia (kettősnyelvűség) jellemző. Családi, rokoni, baráti körben, tehát familiáris beszédhelyzetekben az anyanyelvjáráshoz, közéleti szerepkörben pedig a regionális köznyelviséghez közelít.¹¹ Szövege a zárt *ë* következetes használatán kívül néhol szembetűnően nyelvjárási (az esetek felsorolását l. a záró fejezetben). Stílus szempontjából az adatközlő a gyakorlati, főként a gazdasági életben tevékenykedő középvezetők tipikus nyelvét beszéli: nyelvhasználata panelekkel tarkított, amelyek sokszor már-már automatikusan termelődnek. Néhány esetben a nehezebben ejthető idegen szavak leegyszerűsített ejtésével is találkozunk. A mondatformáláson érzékelhető a megfogalmazás nyerssége, az egyes fordulatok ismétlése, a laza mondatfűzés stb.

A szöveg az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszékének hangarchívumában található. A felvételt *Fülöp Lajos* készítette és jegyezte le 1986 őszén. A beszélgetés témája a gyöngyössolymosi termelőszövetkezet bemutatása.

(Kérlek, beszélj nekünk a solymosi termelőszövetkezet életéről, munkájáról.)

Igën, tán akkor onnan indújjunk ki, hogy ezérkilencszázhatvan decembër huszonëgyedikén történt még az átszervezés Gyöngyössojmoson, és/ alakult még a Mátra Mezőgazdasági Termelőszövetkezet, mëj ma is ebbe a fëlépítésében, tühát "ëty falu, ëty szövetkezet" elvën müködik./ Korábban volt két kezdeményezés, ötvennégybe "Rákóczi" névre hallgató, és ötvenödbe "Új Élet"-re hallgató/ tísz-tizënöt családöt tömörítöü szövetkezet, majd ezérkilencszázhatvanban az egész falut érintette/ több mint ezer taggal.

(Hogyan változott azóta a taglétszám?)

Hát, a taglétszám azóta változott, csökkent/ körülbelül felére csökkent. Ma, mintëggy ötszázsharminc-ötszázsharmincöt taggal számolunk.

(S milyen területen gazdálkodtok?)

Kétezérszáz hëktáros területën gazdálkodunk. Van szántóterület is, a mëkhatározóu a szölöterület, az öszterületnek a huszonöt százaléka, tühát ëggy ötszáz hëktáros nagyüzemi szölöterülettel rendelkëzünk. Ugyanennyire tühetöü a szántóterületnek az aránya, ëgy másik ötszáz hëktár./ van nyolcszázhatvan hëktár erdönk, a többi terület mëg rét, legelöü. Tëvékënyiségët, mint említettem, az elsö pillanattól a szölöü határoszta mëg. Naty fëladat volt az akkori szölöterületët, eszt a hagyományos szölöt lécsereüni, lëváltani, tühát a rëkonstrukciöt végrehajtani. Lënz-Mouzër típusra kesztük, tühát itt akár Sojmosról a Füredre, vagy Gyöngyösröl a huszonnégyes útnak a baloldalán/ erre hejeszkëdnek el ezék a területék, a kösségët körbeövezik. A tipikus, hagyományos vagy bakmüvelésü szölöü, hogy úgy mongyam, tejjesen

¹⁰ PÉCSI István 1986. 13–4.

¹¹ Vö. KISS Jenö 1995. 5.

mékszünt, talán éggy öt-hat hektárnyit találunk még a hásztájiba. A hásztáji telepítés is tejjes egészében már Lenz-Mouzër típusú telepítés, sőt újabban úgy a hásztájiban, mint a közösben már az èytsíkú függönnyet vagy lèngõnek is nevezik itt hejbe,.../ eszt fölèpítjük.

A tèvèkenysèget tekintve ezèk a mekhatározó területeink, hát a szõlõtelepítésnek, hogy úgy mongyam/ a második rèkonstrukciót végezük napjaingba. Foglalkozunk, azaz kièptèt-tük a szõllõu fèldolgozásnak a vèrtikumát. Tejjes egészében az utóbbi évegben már mi dolgozzuk fel, és készitünk belõle bort, tárojjuk.

(Ti palackozzátok is?)

Nem, csak bèrpalackozást végesztetünk, döntõen hordós borként értékesitjük.

(A Borforglami Vállalatnál?)

Ó nem, nem a borkombináttal van kapcsolatunk, hanem a kiskõrõsi borkörvel vagyunk partnèri kapcsolatba, legjobb számításunkat ot talájjuk ma még.

Hát nagyon sokat lehetne a kedvezõ-kedvezõtlen dologról beszèlni.../ Az utóbbi évek eredményèsebbek, korábban több nehèsséggel küszköttünk, hát döntõen a nehèsségek inkább a hatvanas évegben jelènkésztek.../ Èn hát itt kesztem dolgozni...

(Te mikor vetted át a vezetést?)

Hetvenkilenc március tizènõttel, hetvenkilenc március tizènõttel, úty szoktam mondani, hogy nekèm ez az elsõü/ és harmadik munkahejem, mert ezèrkilencszázhatvankettõü februar tizènnyétõtől dolgozom itt./ Hát attól, mert akkor szèrèltem lè a honvéccsègtõtől, tèhát az átszervezés idõszaka alatt én katona voltam, és itt végikcsináltam mindènfajta munkát, elõbb fizikai munkába.../ és hetvenhárom május elsején mèntem át fèlkérésre itt hejbe tanácselnõknek/ hetvenkilenc március tizènõtig...

(Tèrjünk vissza a termelõszövetkezethez!)

Hát a mai állapotróu èty-két gondolatot,.../ hát a utóbbi öt-hat évben országosan is a legjobb szövetkèzetèk közé tartozunk átalába, az elsõ ötvenbe belefèrünk az ezèr.../ ezèrháromszáz közül.

(Hallottam, közben sok aranyèrmet szereztek...)

Hát lèssz mód, és èty kicsit arra is mëgyünk a téesz felé, és bènèzünk a kòszpõndba.../ Gongyaink, hát azok akadnak mindíg. Nagyobb ütemben szeretnènk fejlõdni, mint ahogy a lèhetõség mëgengedi...

(Az a jó, ha van, ami sarkalljon!)

Nem panaszkóthatunk, tényleg úty tagjaink, mint a lakosság elismeri a szövetkèzetèt, hát legnagyobb üzemenek számítunk a települlésèn.

(Ès a fiatalok maradnak-e? Van-e utànpótlás?)

Ha úgy.../ úty tekintèm, hogy a szövetkèzet aktív dolgozóinak az átlagéletkora harmincnyóc év, akkor ègy nagyon szép számot mondok./ Harmincnyóc év, hát sajnos, eszt az arányt a nõk rontyák, az õvek negyvennégy év, és a férfiaké harminchat év körül alakult. No, most utànpótlás, kivève az úgynevezèt tipikus mezõgazdasági munkát, tèhát az úgynevezet kapamunka, ami gyakorladba nincs, de így nevezik, ott nincs utànpótlás. A fiatalabbak mindèn területre jelènkèznèk, tèhát az irodai munkától a mûszakig, mûhely,... traktorosnak, gép-

kocsivezető, építőbrigád, minden területre, kivéve/ a szőlőtermesztést, ahol gongyaink vannak az utánpótlással. Hát törekszünk arra...

(De hát azt is gépesítettétek, amennyire lehetett. Szélesebb a sortáv, ugye?)

Lényegébe ott is, két, két-három/ két.../ igen, korábban három méter, most három ötvenbe telepítjük ezeket, tehát tejjes a gépi művelés. It véksőfokon a meccés az, amit kézzel kell végezni, itt is már gépi meccés, tehát nem kell az erő kifejtés, hanem, ügyé/ pneumatikus (!) meccőollók vannak, és ezzel végezzük, ęty kis zöldmunkát végeznek, és a lęszędés/ mer a kapállás sincs, mer gyomirtózunk köszte. A növényvédelmet géppel végezzük...

(Miért csökkent felére a técsztagok aránya?)

Hát kettős dolog, rézben a gépesítés is indokoltá tette, hogy az ęktęnzív (!) termellést bizonyos szintig intęnzívebb váltya fél, tehát gépi a kémikáliáknak az alkalmazása, ... szükségessé és lehetővé tette, a másik/ az előbb említett utánpótlási dologból vagy nehésségből is adódott. A hatvanas évegben a települlésen lakók, mindęnki valamikenkęppen kötődött a termelőszovetkezethöz, tehát földterülettel, ęgyebekkel rędđelkędzt, és idejött,/ de titüket is mivel ijesztették a szülők, ha nem dolgoz, vagy nem tanultok, akkor męnték a téeszbe. A parasztyeréküket ezzel ijesztgették, ma is jellemzőü...

A hatvanas évegben, mikor az átszervezés törtęnt, szóval az az önkęntesség, amit sokat emlegetünk,/ szóval elég erős męggyőzészsel męnt, és akkor, aki csak, aki csak męnekülhetett a termelőszovetkędzéből, mert említtem, hogy nemcsak Sojmoson, hanem az országba is ez a harmadik nekifutás volt,/ hát bizony-bizony, elrontottuk ennek a kifejezésnek, hogy "termelőszovetkędzel", a nevét és hírnevét...

Itt a környékén igen jó gazdaságok vannak, és ezért csökkent, tehát rézben szükségessé vált, nem kellett annyi munkaerő, mert hát a téesz alakullásakor/ ügyé/ szászhúsz darab lóval szántottuk mi is a szántóterületét, ma van tizęnkettő/ vagy tizęnnęgy darab...

(Kapcsolódó erdei munka, telepítés, kitermelés folyik nálatok?)

Tehát említtem nyolcszázszhatvan hęktár erdőterülettel rędđelkędzünk ęvénte, mintęgy két- és félezēr köbmétert termelünk ki, és ez ęty terfszērü erdőgazdálkodásnak az eredménye. Vékső fokon annyit termelhetünk ki, amęnnyi fatömeg szaporodik ęvénte, tehát fahozadéka van, így öszmęnnyiségébe, köbméterbe nem változik, mert ez aszt is jelęnti, hogy/ erdőműveléssel is foglalkozunk. Tehát vagy újuladból újra nő az erdőü, de tisztíttyuk, ápojjuk, vaty pedig ha ojjan területen van, akkor telepíttyük.

(Erdészeitek, szakemberek vannak?)

Minden területen szakembęrrrel rędđelkędzünk, ęgyetęmęt, főiskolát végzēt szakembęreink vannak.

(A kőbánya külön ügylet, ugye?)

Kőbánya/ az nem hozzánk tartozik tejjesen...

(Mással nem foglalkoztok?)

Hát az erdőgazdálkodáshoz van saját faüzemünk, ahol az itteni, innen kitermelt faanyagot földolgozzuk, a szántóföldi növénytermesztéshez/ ügyęe/ van állattenyésztesünk, ęty három-százás húshasznú szarvasmarhával foglalkozunk...

(Ott legeltetitek a Cserkő körül?)

Arra, igen, azon a részén... No, a szőlőt tejjel egészében feldolgozzuk, még a véktermékét is/ ugyé, saját szeszfőzdével rendelkezőnk, a törköjt/ vaty sēprőt/ vagy a gyümölcsöt, mert egy öven héktárnyi gyümölcsösünk is van.../ Hát ilyen jellegűek a mi dolgaink...

5. sz. adatközlő

T. S. a szöveg felvételének idején 49 éves volt. Adatközlői szerepeltetése – szociolingvisztikai szempontból – igen tanulságos. Paraszti eredetű munkáscsalád gyermekeként kezdetben a nyelvjárás hatott rá (egy korábbi beszélgetésünk alkalmával ezt ő maga említette). Az elemi iskola elvégzése után szakmát tanult, korán munkába állt. Üzemi környezetbe került, majd az 50-es évektől társadalmi-mozgalmi tevékenységet is vállalt, több szakmai és politikai tanfolyamon részt vett. Szívesen és sokat olvasott. Levelező úton elvégezte a gépipari technikumot is, majd gazdasági területen vezetői megbízást kapott. Életútja, pályája jól példázza a társadalom és nyelv, a társadalmi és nyelvi változások összefüggését, az átrétegződés gyors hatását az egyén nyelvhasználatára. Üzemvezetői munkája révén különböző nyelvi rétegek képviselőivel kellett kapcsolatot tartania, és a köznyelvi-szaknyelvi hatás egyre jobban átformálta beszélt nyelvét.

A tőle közölt felvétel is a tájnyelvi jelenségek háttérbe szorulását mutatja. Szövegében a regionalitás igen gyenge, még a zárt *ë* használata sem következetes. Érezhetően törekedett a tájnyelvi sajátosságok kiküszöbölésére, stílusát is a tárgyilagos, szakmai hangvétel jellemzi. Mindezek alapján az adatközlőt – regionális-köznyelvi szempontból – ún. egyesnyelvűnek tekinthetjük.

A szöveget a nyelvjáráskutató szakkör tagjai, Bugarszky Katalin és Ferenczfalvi Éva vették fel 1969 tavaszán, lejegyezte Fülöp Lajos. A beszélgetés témája: A Gyöngyösi Vágóhid és Húsfeldolgozó Vállalat bemutatása.

(Meggérem igazgató urat, beszéljen nekünk Gyöngyös egyik legmodernebb üzeméről, a vágóhídról.)

Gyöngyös/ egygyik legmodérnabb vágó... üzeme a vágóhid. Nem is egész a városnak, hanem talán Közép-Európának legmodérnabb része/ a vágócsarnoki rész, ahol a konvejon/ függesztett vágás történik. Tulajdonképpen a lényege ennek az, hogy a/ vágás/ mintegy futószalagon történik, a futószalag kezdetén/ behajtyák az élő állatot, sertést, marhát, kábítás után lészúráják, és ekkor kerül éty függesztett/ magas pályára, ahol végikhalad az állat, csigára akasztva, és a földolgozó hentésék/ egygy-egy munkahején álva/ csak mekhatározott munkakütemét, munkamēnetét végeznek el. Tehát így alakult ki azután ez a futószalag-rēntszērű konvejoros vágás. A/ vágócsarnok egygyik érdekessége/ az omszki marhahéjítő gép, amej a marha bőrét/ mintegy három-négy másotpērc alatt fejti lē, tehát rentkívvül gyorsan végez egy-egy bőr lēhúzásával. A másik érdekesség az, hogy a/ állatok nem hasítva lēznek, hanem szétfűrészelik őket. A fűrészelés szintēn rentkívvül gyorsan halad, egy mozgó lapon álló hentés végzi el, elektromos fűrészel, pērcēk alatt fűrészel szēt egygy marhát vagy egygy sertést, és/ így a hasításnál keletkező csontszilánkolódást tejjel mértékbe kiküszöbölték. A zsírolvasztó/ sajnos nem túlság... túlzottan modērn. Hagyományos módszerrel történik/ a zsírnak a kiolvasztása, egyedüli fejlődés ezēn a téren csupāncsak az, hogy dublikátorokban süttik ki a zsírt, nem pedig üstöggben. A feldolgozó rész/ szintēn mekfelel a modērn követelményeknek, igen erősen gépesített a darálás, keverés, töltés műveletei, a legmodernebb

része pedig a főzőfüstölő szekrény. Ezek a szekrények/ három/ műveletre képesek, főznek, füstölnek/ és meleg levegővel szárítanak, tehát/ jóformán a bekerült árút tejjesen készre gyártják. Jelenleg/ a vérszeparátor és bélüzem előkészítése, illetőleg építése fojlik, ezeknek a beállításával további/ fejlődése, további/ új modernizálása várható a vágóhidnak.

Természetes, hogy/ ez a modern vágóhid/ vonza az érdeklődőket, vonza a látogatókat. Magyarország minden tájáról/ szinte nap mint nap érkeznek látogatók, érdeklődők, akik figyelmével kísérik a vágóhid munkáját. Sőt/ külföldről is vannak érdeklődők, jelentkezők, akik az ijjen és hasonló réntszzerű vágóhidat megvásárolják, illetőleg még kívánják vásárolni, és odahaza hazájugba fölépíteni. Ijjen fölépítés három történt eddig/ tudomásom szerint/ eggy Albániában,/ eggy Egyiptomban/ és eggy/ Mongóliában. Az egyiptomi és mongóliai építkezéssel egyidejűleg arab és mongol hentések is tartózkodtak hosszabb ideig Gyöngyösön, hogy/ né csak építhessenek új vágóhidat, de még is tanulhassák itt nálunk a vágóhidon való munkát, és így odahaza a mékszerezett tapasztalatok alapján/ azonnal hozzáfokhassanak a fölépítést vágóhidon a korszerű termeléshez. A vágóhid/ mongol és egyiptomi munkásain kívüül/ külföldi, nyugati tőkésék is érdeklődtek már a réntszér iránt, és/ még kívánták vásárolni a terveket, a dokumentációt. Hogy ez a vásárlás hogy áll, erről pillanatnyilag nem tudok tájékoztatást adni, mert nem ismerem a további fejleményeit.

Néhány szót a tejjesítményéről a vágóhidnak. A vágóhid tejjesítménye nyolc óránként körülbelül 480-500 darab sertés, vagy 40-50 darab marha. Ez aszt jelenti, hogy több mint/ illetőleg nem egész éty percenként végeznek eggy darab sertésnek a vágásával, tehát aránylag elég sokat tudnánk levágni, persze, ha volna elegendő. Pillanatnyilag az a hejzet, hogy/ kevesebb az élőállat, mint amennyi a vágóhid kapacitását kimerítené, aszt hiszsem, hogy eszt minnyájan érezzük is/ abban, hogy a városban nincsen elegendő hús, amikor vásárolni akarunk. Egyépként a vágóhid elláttya egész Heves megyét hússal, húskészítmény áruval, sőt Budapestre, Miskolcra, Debrecénbe is szállít, szükség szerint és/ vágás esetén. A szállítás modernül történik nagyon.. A vállalat hét vagy nyolc/ modern hűtőkocsival rendelkezik, az Ikarusz gyártmányok/ rentkívül jók, modernak, útközbe hűtik a húst, így a hús mindig frissen és egészségesen érkezik még az üzletégbe, és itt természetesen a fogyasztókhoz. A húskészítményék szállítása szintén zárt, fedett kocsigban történik, íty pormentes, száraz/ áru érkezik mindig/ az üzletégbe. A vállalat kocsiparkja jelenleg/ is/ és állandóan fejlődés alatt áll, valamikor a vállalat kezdetén, amikor még a vágóhid jóformán csak gyerekcipőbe járt, eggyetlen lovaskocsival rëndelkészték. Lassan halattunk a fejlődés útyán addig, amíg a jelenlegi kapacitáshoz elértünk. Ma már nem okoz problémát/ négy vagon húsnak a kiszállítása sém, ha ez szükséges, és van is annyi húsnak.

Néhány szót még a távlatról, a jövőről. 1969. január elsejével, mint mindenhol az országba, itt is eggyesültek a húsipari és állatforgalmi vállalatok, így a vállalat komoj nagyüzemmé fejlődött máris. Azonban további fejlődés is előrevetítte már az árnyékát. Megindult éty hűtőháznak az építése, ezzel párhuzamosan/ szociális épület épül, modern öltözőkkel, fürdőszobákkal, fürdőhejségékkal, vállalati mosodával, ahol/ a dolgozók ruháját is/ már természetesen a munkaruháját/ is/ kimossák, tisztíttyák, vasajják. Az állatforgalmi vállalat eggyesülésével kapcsolatban/ állatszállások is kerülnek majd építésre, így területrendezésre is sor kerül, és mintég három-néty holdas területtel emelkedik a vágóhid területe. Itt az állatszállásokon kívül modern TMK műhej és autójavító műhej terv... építése is tervbe van véve. A jelenlegi és nagyobbrészt már most kiürített TÜZÉP területe pedig/ a vállalati dolgozók szeméjkocsijainak, motorkerékpárjainak és kerékpárjainak elhejzésére fok szolgálni, természetesen a régi mótszér szerint, előrézben mindenhol kertel, mer a vérés hentésmunka mellett a vállalat mékkövetéli aszt, hogy külső képe szép, mékfelelő légyen, és/

rózsakertye szintén hagyományosan szép virágaival az összes vágóhidak közül kiemelkedő, és ismert az egész országban, azok előtt, akik a vágóhidakat járók, és több vágóhidat is ismernek. A szépség mellett fontos azonban az egészséges, szép, és jó árú is, és erre a vállalat állatorvosai ügyelnek föl. Az állategészségügyi szolgálat állatorvosai az élő állat bээрkézésétől egészen a kész árú kimeneteléig/ figyelemmel kísérik a földolgozás útját, és bárhol/ bármilyen rendellenességét, betegségét, vagy a higiénia elleni, a higiénia követelményei elleni véccségeit tapasztalnak, azonnal közbelépnek. A vállalat laboratóriummal is el van látva. A laboratórium/ a földolgozás minden fázisában ellenőrzi a fékész gyártmányok és a kész gyártmányok minőségét, vízst tartalmát, saft tartalmát, baktériológiailag ellenőrzi, egészségvédelmi szempontból/ figyelemmel kíséri az árú útját. Az állatorvosok a bээрkézés/ a bээрkézett élő állatokat fölülvizsgálják egésségileg, megálapítják, levákható-é. A levágot álatokat azután ismét megvizsgálják, hoty fogyasztásra alkalmas-é. A levágot állatok húsát fogyasztásra alkalmas állapotban szállítjuk ki, vagy földolgozásra továbbaggyuk a földolgozóknak. A földolgozó minden éggyes munkafázisát ellenőrzi/ az állatorvosok, és így minden bizonynal/ és minden kéccségét kizárólag/ csak egésségés/ és ép árú kerülhet ki az üzletgebe.

A fejlődés további útját az ország élőállat ellátoccsága szabja majd még. Ha lesz elégendő élőállat, és át tudunk térni töbműszakos termelésre, két vagy három műszakra is esetleg, akkor/ nemcsak a mégyét, és nemcsak a várost, hanem/ az ország többi városait is el tuggyuk majd látni elegető hússal és hűkésztémnyel. Egyik távlati tervünk az, hogy/ Salgótarjánt is bevonnjuk a vállalat működési körének területébe. Ez/ a bányavidék ellátásából fontos volna, mert Salgótarjánban nincs vágóhid. Ott/ bészállítás történik, a balassagyarmati vágóhid láttya el Salgótarjánt, amej mégyei székhaj is, amellet a salgói médencének fontos köszpontya, és ellátoccsága sok kifogásolni valót, sok kívánni valót hagy maga után. Ha/ lessz elegető élőállatunk, bevonnjuk Salgótarjánt működési körzetüingbe, továbbfejlesztjük a vágóhidat, és így lehetőségét adunk a vásárlóinknak, hoty tele pultokról vásárolhassanak.

3. Néhány összegző megjegyzés

Bárczi Géza A magyar nyelvjáráskutatás időszerű feladatai című előadásában¹² már az ötvenes években rámutatott, hogy a köznyelv és a nyelvjárások viszonyában jelentős változások következtek be: a köznyelv hatása egyre erősödik, a nyelvjárásai sajátosságok pedig fokozatosan gyengülnek, és átadják helyüket a köznyelvi (helyi köznyelvi) formának. Bárczi ugyanakkor a cselekvésre is felhívta a figyelmet: "... a nyelvjárás visszahúzódásának... vizsgálata a gazdasági és társadalmi átalakulás idejében szinte a levésben, történésben megfogható folyamat, melynek vizsgálata nem is halasztható, mert a ritka alkalom elmúlik..."

Kétségtelen, hogy ez a feladat bonyolult, sokréttű és időigényes munka. Elméleti és módszertani tisztázást, szemléleti és gyakorlati váltást kíván, amely tekintettel van az élő nyelv mozgására, különösképpen a fonetikai-fonológiai jelenségek változására. Korábban – nyelvjárásai anyagom rendezése közben – magam is véletlenül döbbsentem rá a nyelvi valóság összetettségére: meglepődve tapasztaltam, hogy az egyik szóban *ly*-os, a másikban pedig *j*-s jelölést használtam a Mátraalján akkor még sokkal gyakoribb *ly* hang rögzítésére. Tovább vizsgálódva láttam, hogy az *ly*-os lejegyzés idősebb asszonytól, a *j*-s pedig iskolás gyer-

¹² L. BÁRCZI Géza 1954. 86.; Uő. i. m. 65–6.

melettől való. A különbség önmagáért beszél: a hangállomány (és általában a nyelvhasználat) nemcsak egy kisebb helységen vagy egy családon belül, de ugyanazon egyénnek a beszédében sem egységes és következetes. Ezért is hangsúlyozta *Deme László* a vizsgált település "nyelvi képe" és "nyelvjárási képe" közötti különbséget.¹³

Bárczi – említett előadásában – utalt a demográfiai viszonyok alakulásának, a migráció következményeinek a figyelembevételére is. A kérdéshez kapcsolódik Szathmári István megfigyelése is a köznyelv alakulásának, a regionális köznyelviség létrejöttének a feltételeiről.¹⁴ Ebből a szempontból ítélve Gyöngyös (helyi) köznyelvének "homogén nyelvjárási alapja" van, mert a várost minden oldalról viszonylag egységes (palóc, illetve egyre inkább már csak palócos) tájnyelvi környezet övezi. Igaz ugyan, hogy a lakosság körében az elmúlt fél évszázad alatt jelentős mozgás, lélekszám-gyarapodás következett be, de ez a folyamat a környező községekből történő beáramlás volt. Ezek a települések viszont már korábban is szoros kapcsolatban voltak Gyöngyössel. Egy 1989. évi kimutatás szerint "Gyöngyös városkörnyék" területéhez 23 község tartozik. Ezekről a településekről, főleg autóbusszjárat-tal, könnyen és gyorsan elérhető a város. Gyöngyöspüspököt 1922-ben közigazgatásilag is Gyöngyöshöz csatolták, Gyöngyössolymos pedig már szinte egybeépült a külső lakóövezettel. Az sem véletlen, hogy jónéhány környező község előnevében is hordozza a város nevét, így Gyöngyöspüspöki, Gyöngyöshalász, Gyöngyössolymos, Gyöngyösoroszi, Gyöngyöstarján, Gyöngyöspata stb. A 660 éves Gyöngyös ui. ma már jelentős tájegység, a Mátraalja gazdasági, társadalmi és művelődési központja.

A nagyobb arányú iparosítás 1950-ben kezdődött, majd a hatvanas évek elejétől felgyorsult. Az iparfejlesztéssel és a mezőgazdaság átszervezésével együtt járt a társadalom szerkezetének az átalakulása is. Addig, amíg a II. világháború előtti utolsó népszámláláskor város lakóinak száma 24086 fő volt, ebből az iparban 21,5%, a mezőgazdaságban 34% dolgozott, 1960-ban a város lakóinak lélekszáma 28668 fő, 1970-ben 32100, 1980-ban 36900, 1989-ben pedig 40765 fő. Beszédeselek a következő számok is: az iparban dolgozók aránya 1970-ben 30%, 1980-ban 40%; a mezőgazdaságban dolgozóké 1970-ben 6,5%, 1980-ban pedig mindössze 4%. (Az arányok 1989-ben is ugyanazok.)

Más, bizonyító erejű számok (így a lakáshelyzet alakulása, az oktatás-művelődés mutatói, a sajtótermékek, rádió- és tv-előfizetők statisztikája stb.) is azt mutatja, hogy az elmúlt négy évtizedben nemcsak a lakosság lélekszáma gyarapodott, hanem a város lakott területe is megduplázódott. (A fenti adatok *Molnár József* kitűnő összefoglalásából valók.)¹⁵

Az egykori mezőgazdasági kereskedelmi jellegű település (mezőváros) ma már jelentős iparral rendelkező *középnagyságú városnak, regionális központnak* számít. Az itt csak változó gazdasági és társadalmi változások nyelvi-kiejtésbeli síkon is éreztették hatásukat: ez pedig a nyelvjárási sajátosságok visszaszorulásában és a (helyi) köznyelviség erősödésében mutatkozik meg.

A köznyelv hatása egyes nyelvjárási sajátosságokra erősebb, másokra gyengébb.¹⁶ Városunkban és környékén ilyen pl. az *á*, az *ā*, az *ē*, az *ly* fonéma, valamint a záródó típusú diftongusok (*ou*, *öü*, *ei*) visszaszorulása, vagy a még- igekötő *g* eleme nem hasonul az utána következő *ige* szókezdő mássalhangzójához (tehát mégfog és nem méffog) stb. Ezeket a

13 DEME László 1963. 68.

14 SZATHMÁRI István 1974. 312.

15 MOLNÁR József 1990. 52–4.; L. még HAVASSY Péter–KECSKÉS Péter (szerk.) tanulmánykötetnek ide vonatkozó írásait.

16 IMRE Samu 1962. 321–5.; Uő. 1971. 359.

jelenségeket ui. a köznyelvet következetesebben beszélők gyakorta csúfolják, és így érthető, hogy a városi köznyelvbe is csak diszkrét formában, szórványosan jelentkeznek.

Ebből a szempontból különösen a paraszti származású, községi környezetben élő 4. sz. adatközlő számít szoros kivételnek, aki ha nem is mindig következetesen, de viszonylag gyakran ejti a kettőshangzót (*hallgatóu, tehetőü*), az l hang esetében pedig intervokális helyzetben gemináció következik be (*kapállás, települlés*). (Természetesen az adatközlők életmódjában, környezeti kötöttségében, a beszédhelyzetben stb. sok a sajátos vonás, s ezek a nyelvhasználatukban is kifejeződnek.)

A zárt *ë* valamennyi adatközlő ejtésében továbbra is fellelhető, szinte jellemezni lehet vele a városi regionális köznyelvi kiejtését. Nem csoda, ha példaanyagunk is itt a legbősegebb (*étyyszerű, féllett, mgyék*). Változott a helyzet az egyes fonémák megterhelését illetően is: ilyen pl. az *ö* gyakorisága (*fölpítés, körösztiül* stb.). Azok a beszélők, akik egyébként következetesen használják a zárt *ë* hangot, időnként át-átváltak a szerintük köznyelviessébb *ö-zésre* (és nem nyílt *e-zésre!*). Hasonló a *j* terhelésének a megnövekedése is (*hadifogoj, ijjen* stb.).

A részletesebb elemzés, pl. monografikus feldolgozása vagy jelenségvizsgálat egy következő dolgozat feladata lehet.¹⁷ Ennek az éppen negyedszázados diakrón anyagnak a közlése már így is elodázhatatlan kötelességünk volt!

Irodalom

Rövidítések:

MNy. = Magyar Nyelv

MNyTK. = A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai

Nyr. = Magyar Nyelvőr

NytudÉrt. = Nyelvtudományi Értekezések

BÁRCZI Géza: 1954 A magyar nyelvjáráskutatás időszerű feladatai. (In: Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei 6. Bp.

DEME László: 1963 Gondolatok nyelvátlasz-ellenőrzés közben. (In: Tanulmányok a magyar nyelv életrajza köréből.) NytudÉrt. 40. sz. Bp.

1973 A regionális köznyelvi kutatások kérdéséhez. MNy. LXIX.

FARKAS Gábor: 1969 Adatok Bodony község történetéhez. Gyöngyös

FÜLÖP Lajos: 1958 Gyöngyössolymos nyelvi rétegződése. Gyöngyös

1993 Gyöngyös és környékének nyelvjárási sajátosságai. (In: Mátrai Tanulmányok.) Gyöngyös

HAVASSY Péter-KECSKÉS Péter (szerk.): 1984 Tanulmányok Gyöngyösről. Gyöngyös

IMRE Samu: 1962 Néhány megfigyelés nyelvjáráink mai változásáról. Nyr. LXXXVI.

1971 A mai magyar nyelvjárák rendszere. Bp.

1973 A regionális köznyelvi kutatásokról. MNy. LXIX. (szerk.)

1979 Tanulmányok a regionális köznyelviség köréből. NytudÉrt. 100. sz. Bp.

KISS Jenő: 1990 A mihályi nyelvjárá változásai 1889 és 1989 között. MNyTK. 190. sz. Bp.

1995 A regionális köznyelviség mint kutatási probléma. MNy. XCI

MOLNÁR József: 1990 Gyöngyös társadalma. (In: Gyöngyösi kalauz.) Gyöngyös

17. L. VARGA Györgyi 1979. 22–31.; KISS Jenő 1990. 10–3.

- PÉCSI István: 1986 Amíg az évezredes álom teljesült. (In: Sorsfordulók Gyöngyössolymoson.) Nyíregyháza
- SZATHMÁRI István: 1974 Gondolatok a regionális köznyelvek kutatásáról. MNy. LXX.
- G. VARGA Györgyi: 1979 A regionális köznyelvek kutatásáról. (In: Tanulmányok a regionális köznyelviség köréből.) NytudÉrt. 100. sz. Bp.

Lajos Fülöp

Untersuchungen bezüglich der Umgangssprache in Gyöngyös und Umgebung

In diesem Aufsatz wird eine spezifische Sprachvariante, d.h. der Problemkreis der regionalen Umgangssprache in der oben erwähnten Gegend (in Gyöngyös und Umgebung) in angemessenem Umfang behandelt. Die Untersuchungsergebnisse versteht der Verfasser als "Grundbeschreibung", deren spätere Aufgabe die Erweiterung und die ausführliche Darlegung des Sprachmaterials und der Beobachtungen ist.

Die Studie besteht aus drei Teilen. In der Einleitung wird die Themenwahl begründet, die Vorgeschichte des Materialsammelns erläutert und die Methode erklärt. Im Hauptteil werden die Datenübermittler in erster Linie aus soziolinguistischer auf Sicht vorfestellt, ferner die Erlebnisse des Sammelns und die Tonband aufgenommenen Texte festgehalten. Im dritten und letzten Teil folgt eine phonologisch-phonetische Schlussfolgerung bzw. Zusammenfassung.

Die Wahl der Thematik dieser Versuchsreihe rechtfertigt einerseits die Tatsache, dass wir dem Begriff "regionale Umgangssprache" in der neueren aus- und inländischen Fachliteratur immer häufiger begegnen, andererseits sind die Inhalte des Begriffs, die wichtigsten auf Theorie und Praxis bezogenen Fragen bis heute ziemlich ungeklärt.

Vom begrifflichen Standpunkt aus betrachtet ist die regionale Umgangssprache ein Übergangsgebilde, das zwischen Dialekt und zentraler Umgangssprache angesiedelt werden kann. Ihre Funktion betreffend ist sie eine dialektal gefärbte Variante der Umgangssprache. Folglich ist die regionale Umgangssprache in erster Linie in ländlichen Gegenden, wo Mundart gesprochen wird, anzutreffen. Die Träger dieser Sprachvariante leben in der Stadt oder in deren Umgebung, wurden dort geboren, haben Abitur oder Hochschulabschluss, arbeiten im gehobenen Dienst oder haben Führungspositionen inne (als Angestellten, Beamten, Ärzte, Lehrer, Geschäftsführer, Direktoren usw.). Sie gehören einer Bevölkerungsgruppe mittleren Alters an; im weitesten Sinne als "mittlere Generation" genannt (über 30 und unter 60).

Die wichtigsten Wesensmerkmale des zusammengetragenen Materials sind:

- Die Texte wurden spontan auf Tonband aufgenommen.
- Es handelt sich um Erlebnisberichte.
- Im Vordergrund der Betrachtung stehen Aussprache und Klang der Sprache.

(Der Aufsatz enthält fünf ca. 20 minütige Texte von fünf verschiedenen Erzählern.)

Resümee: Der Einfluss der Umgangssprache auf bestimmte mundartliche Eigenarten kann stark oder schwach ausfallen. Dieser Einfluss führt zur Assimilation der Phoneme a,

a, e, ly und der zum Verschluss neigenden Diphthonge (*óu, őü, ei*) in der hier behandelten "Palóc"-Region. Weiterhin vorhanden ist jedoch der *e*-Laut in der Aussprache sämtlicher Materialvermittler. (Natürlich weisen Lebenslauf und Lebenswandel im Falle aller Materiallieferer viele Besonderheiten auf. Diese machen sich wiederum im Sprachgebrauch bemerkbar.) Auf dem Gebiet der Einsatzhäufigkeit einzelner Phoneme hat sich die Lage ebenfalls geändert; *ö* und *j* kommen z.B. öfters vor. Der Einfluss der Umgangssprache ist vielleicht auf diesem Gebiet am stärksten.

FÜLÖP LAJOS
H-1126 Budapest
Nárcisz u. 27.